

İNSANIN HAKİKAT ARAYIŞINDA FELSEFENİN ROLÜ ÜZERİNE

YIL / YEAR 13, SAYI / ISSUE 25 (BAHAR / SPRING 2015/1) ss. 223 - 239

KENAN YAKUBOĞLU

Yrd. Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Felsefe Bölümü

keyakub@gmail.com

Öz

Bu makalede, insanın kendisi ve içinde yaşadığı dünya hakkındaki temel sorularını anlamlandırma çabası olarak gelişen felsefenin, insanlığa olumlu olumsuz etkisi ve katkısı ele alınmaktadır. Bu bağlamda felsefenin tarihsel süreçte yaşadığı değişime de dikkat çekilerek, insanın hakikate duyduğu merakın ve bilgi arayışının, giderek nasıl güç devşirme çabasına dönüştüğüne vurgu yapılmaktadır. Özellikle modern dünyanın kurucu felsefelerinin ideolojik temele dayalı olarak geliştirdikleri düşüncelerin; tanrı-evren-insan dengesini nasıl bozduğu ve hakikate ulaşma imkânını nasıl tahrir ettiği ifade edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hakikat, akıl, hikmet, değer, tutarlılık, anlam, aydınlanma, modern bilim

ON THE ROLE OF PHILOSOPHY IN HUMAN TRUTH-SEEKING

Abstract

In this article, the positive or negative impact and contribution of the philosophy to the humanity, that developed as an effort to make sense of the fundamental questions about human itself and the world, has discussed. In this context, drawing attention to the changes in the historical process of developing philosophy, it emphasizes the human's curiosity and the quest for knowledge of the truth, that how to become increasingly difficult recruiting efforts. In particular, It will try to express that the thoughts that developed by the founder philosophies of modern world on the basis of ideological foundations, how broke the God-universe-human balance and how devastated the opportunity to reach the truth.

Keywords: Truth, mind, wisdom, consistency, meaning, enlightenmet, modern science

Giriş

Felsefe, akıl sahibi ve düşünen bir varlık olarak yalnız insana ait bir gerçekliktir. Bu gerçeklik, felsefe kavramı insan tarafından icat edilmeden ya da kullanılmaya başlamadan önce de mevcuttu. Buna göre felsefe, kendisi ve yaşadığı dünya hakkında soru sormayı, bir anlam arayışına yönelmeyi; akıl sahibi olup düşünen canlı olarak varoluşunun gereği gören ilk insanlardan itibaren var olagelmıştır.

Tarihte ilk olarak bu kavramı kullandığı belirtilen Yunanlılar, felsefeyi tanımlamış, felsefenin yöntemine ve işlevine dair birtakım ilkeler belirlemiş olsalar da, bu durum onların, felsefi düşüncenin yöntem ve işleyişini tayin yetkisine sahip olduklarını göstermez. Çünkü *bilgelik sevgisi* anlamına gelen ve hakikatin araştırılması çabasının bir kazanımı olan felsefe; düşünen, akıl sahibi tüm insanlığın ortak mirasıdır. Dolayısıyla felsefeyi belirli bir mekânda, belirli bir zamanda bir ulus ile birlikte, bir grup insan tarafından başlatılmış bir düşünce faaliyeti olarak görmek ve göstermek, ideolojik çabanın ötesinde bir değer taşımaz.

224

S B A R D
YIL / YEAR 13
SAYI / ISSUE 25
BAHAR / SPRING
2015/1

Felsefe-Hakikat İlişkisi

İnsanlık var oldukça devam edecek olan felsefe, bütün gücünü, değerini ve önemini, hakikatle kurduğu ilişkiden alır. En azından klasik felsefe etkinliği için -ilk ve orta çağlar- bu tespitin doğru olduğunu kabul etmek gerekir. Hakikat, felsefenin varlığını ve itibarını sağlayan ölçü olduğundan, hakikatten uzaklaşan ve hakikate yabancı olan her tür düşünce yok olmaya mahkûmdur.¹

Burada felsefe ile hakikat arasındaki ilişkinin bir ayniyet ilişkisi olduğunu, felsefi düşüncenin bütün hakikati kapsadığını ifade etmek gibi bir kasıt söz konusu değildir. Kaldı ki eşyanın hakikatini bütünüyle kavramanın insanın yetkinliğini aşan bir realite olduğunu, ilk filozofların çoğunluğu ve bütün İslam filozofları kabul etmişlerdir. Nitekim ilk Müslüman filozof olarak kabul edilen Kindî (öl. 873), felsefeyi; “varlıkların hakikatini, insanın gücünün yettiğince bilmek”² şeklinde tanımlamış, daha sonra gelen filozoflar da bu tanımları büyük ölçüde benimsemişlerdir.

¹ Aydınlanma çağından itibaren büyük bir değişim/dönüşüm yaşayan bilgi etkinliği, felsefenin hakikat arayışı çabalarını da tahrip etmiştir. Bu husus ele alınacaktır.

² Mahmut Kaya, *Kindî Felsefi Risaleler*, İstanbul-2002, s.139

İslam filozofları ile Batılı filozoflar arasındaki en önemli farkın, hakikatin kaynağı ve insan için hakikatin imkânı konusundaki yaklaşım olduğu söylenebilir. Sözelimi Müslüman filozofların muallim-i evvel olarak kabul ettikleri Aristoteles'e (M.Ö.384-322) göre akıl, ancak akılsal olanı bilebilir. Aklın bilgi elde etmek için kullandığı özdeşlik, çelişmezlik, üçüncü halin imkânsızlığı vb. yasalar aynı zamanda varlığın varoluş yasalarıdır. Hakikatin akıl yoluyla bilinebilmesi, akıl ile akılsal olan (evren/kozmos) arasındaki uyum sayesinde mümkün olabilmektedir.³ Varlığın bütünüyle akıl yasalarına uygun bir varoluş yasasına tabi olduğunu düşünen Aristoteles bu anlayışla rasyonalist bir felsefe ve evren tasarımı oluşturmuştur. Fakat İslam filozofları, özellikle Aristotelesçi olarak bilinen Meşşâî okulun temsilcileri olan filozoflar, kendileri için bilgi kaynağı (muallim-i evvel) olarak gördükleri Aristoteles'i bütünüyle benimseyen rasyonalist bir felsefi düşünceye sahip olmamışlardır.⁴

Hakikati arama çabası olan her felsefi düşüncenin hakikati ifade ettiği söylenemez. Ancak bu durumda bile onun işlevi, hakikate ulaşma merakına ve çabasına katkı sağlamak olmalıdır. Ayrıca felsefenin geçerliliğini sürdürebilmesi, değişen dünya karşısında kendini yeniden inşa edebilmesiyle mümkündür. Bunu başaramayan felsefelerin insanlarda bir karşılığı, geçerliliği ve değeri yoktur.

Felsefi Düşünce ve Tutarlılık

Doğruluk ve değerlilik iddiası taşıyan her fikrin tutarlı olmak gibi bir zorunluluğu söz konusudur. Çünkü bir felsefi düşüncenin insanlar tarafından kabul görmesinin ilk ve en önemli ölçütü tutarlılıktır. Ancak tutarlılık felsefenin merkezinde yer alsa da, her felsefi düşüncenin bütünüyle tutarlı olması da mümkün değildir. Bir beşer olarak filozof, bütünüyle düşünsel faaliyeti açısından tam bir tutarlılık göstermeye muktedir değildir. Fakat yine de bir düşünce sistemi oluşturma ve insanlığa katkı sunma iddiasında olan filozof, düşüncesinin bütünlüğü ve tutarlılığı hususunda itina göstermek zorundadır.

Bir düşünce sistemi oluşturma iddiası taşıyan her felsefenin, şu üç

³ Aristoteles, *Metafizik*, çev: Ahmet Arslan, İstanbul 1996, s.46-69.

⁴ Bu konu oldukça kapsamlıdır. Bir fikir vermesi açısından şu temel farkı belirtebiliriz. Aristoteles, yoktan yaratıcı bir Tanrı fikrini kabul etmezken, İslam filozofları her şeyi yoktan yaratan bir Allah'a inanırlar. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Mahmut Kaya, *İslam Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul-1983.

yönlü tutarlılık temeline dayalı bir bütünlüğe sahip olması gerektiği kabul edilmektedir:⁵

İlk olarak, felsefeyi kuran fikir sistemini oluşturan önermeler arasındaki iç tutarlılıktır ki bu, *mantıksal tutarlılık* olarak da adlandırılabilir. Felsefi bir düşünce sistemi oluşturmada düşüncenin bütünü arasında mantıksal bir tutarlılık ve uyumun sağlanması, düşünceyi oluşturan önermelerin sayısı arttıkça zorlaşır. Dolayısıyla böyle bir fikir bütünlüğünü sağlama konusunda başarılı bir felsefenin kabul edilebilirlik değeri de yüksek olacaktır.

Tutarlılığın ikinci alanı ise, dış tutarlılıktır ki buna *olgusal tutarlılık* da denilebilir. Bütüncül bir felsefi düşünce etkinliği sadece iç tutarlılık sağlayarak kendisini yeterli göremez. O, aynı zamanda oluşturduğu felsefi önermelerle bu önermelerin nesnesi arasında da tutarlılığı sağlamak zorundadır. Salt kendi içerisinde tutarlı olan bir felsefe, bunu başarabilse bile, ayrıca dış dünya gerçekliğine yaslanmak durumundadır. Hem fizik, hem de metafizik gerçeklik hakkında önermeler oluşturan felsefenin bunu sağlarken, diğer bilgi disiplinlerinden yararlanması zorunluluk arz eder. Bu noktada, *temellendirilmiş bilim* ile *temellendirilmiş din*, olgusal tutarlılık için felsefeye kaynaklık eden önemli veri sağlayıcılar olmaktadır.

Son olarak tutarlılığın gözetilmesi gereken üçüncü alanı ise, bizzat felsefenin, sonuçları itibarıyla iyiye götürmesi gereken gayesiyle ilgilidir ki, buna da *değersel tutarlılık* denilebilir. Buradaki gayeden kasıt, insanı temel erdemlere ve yetkinliğe/kemâle açmaktır. Felsefe, kişiyi hakikate götürmek yanında iyiye/güzele açmak gibi bir pratik (etik-estetik) gaye etrafında şekillenir. Nitekim yukarıda felsefe tanımı örneğini verdiğimiz Kindî felsefeyi, nazarî ve *amelî* (teorik-pratik) olarak ikiye ayırmak suretiyle, “akıl gücünün bir erdemi olarak külli varlıkların hakikatini bilmek ve bu hakikatlerin gereğince davranmak” şeklinde tanımlamaktadır.⁶

Sonuçları itibarıyla insanlığı yıkıma ve çürümeye götüren bir felsefenin hakikiliğinden söz edilemez. Zira güzellik ve iyilik, felsefenin ruhudur. Ruhunu yitirmiş bir felsefenin insanlığa katacağı hiçbir değer yoktur.

Felsefi tasarımların çokluğuna bağlı olarak felsefeler çok olabilse de, varolanın birliğine bağlı olarak tek bir doğru felsefeden söz edilebilir. Ancak bu, genel anlamda bir felsefenin mutlaka ya doğru ya da yan-

⁵ Ömer Mahir Alper, *Felsefenin Doğası*, İstanbul 2012, s.30-32.

⁶ İlhan Kutluer, *İlim ve Hikmetin Aydınlığında*, İstanbul 2001, s.145-146.

lış olduğu şeklinde bir sonuç çıkarmamızı gerektirmez. Bir felsefe için bütünüyle doğru veya bütünüyle yanlış yargısı yapılamaz. İnsan aklının sistemleştirerek geliştirdiği bir düşünce olan felsefenin belirli bir doğruluk değerine sahip olması, hatta yanlış ve doğru nitelikleri aynı anda kendisinde barındıran felsefelerin söz konusu olması da mümkündür. Bunun en önemli sebebi insanın bilgiye ulaşma imkânı, başka bir ifade ile insan bilgisinin ve hakikate ulaşma yetkinliğinin sınırlı oluşuyla ilgilidir ki bu problem (bilginin imkânı problemi) felsefe içinde birçok filozofun ele aldığı temel konular arasında yer alır.

Varlığın Anlamını Ve Değerini İdrak Etmenin Felsefe İle İlişkisi

Bütün insanlar doğal olarak içinde yaşadıkları dünyaya ve olup bitenlere anlam verme peşindedir. Fakat anlam verme bakımından da insanlar arasında farklılaşma söz konusudur. Bazıları için yeterli ve değerli görülen bir anlam, diğer bazıları için anlamsız, hatta saçma olabilir. Anlamı olmayanın yaşamı da yok gibidir. Zira varlığının anlamını yitirenin varlığını devam ettirmesinin de bir değeri yok demektir.

Bir anlam dünyasına sahip olmak için başlangıç noktası, insanın kendi varlığının anlamını kavramasıdır. Bilinen ilk filozoflardan Sokrates'in (M.Ö. 470-399); kendini bilmeyi, bilginin en önemli kazanımı olarak nitelmesi⁷ ile İslam kültüründe kelam-ı kibar olarak yaygın bir kabul görmüş olan "kendini bilen Rabbini bilir" sözü, aynı hakikatin farklı medeniyetlerdeki ifade biçimleridir.

İnsanın kendini bilmesi varlık içindeki yerini ve işlevini bilmesi demektir. Bu bilgi ile insan, bir yandan kendisine ve çevresine karşı nasıl bir pozisyon alacağını, özgürlük ve sorumluluklarının neler olduğunu anlama imkânı bulur, diğer yandan da yaşadığı hayatın yatay (âfak) ve dikey (enfüs) yolculuğunun gagesini idrak eder.

İnsanın yatay yolculuğu, başlangıç ve bitiş zamanı kendisi tarafından belirlenmeyen, birçok plan ve hedef ortaya koysa da, bunların çoğunu gerçekleştirme imkânı bulamadan sona eren bir ömrü ifade eder.

⁷ Sokrates'e göre episteme (bilgi/hakikat), öncelikle insanın kendisini bilmesidir. Onun, feyiz aldığı Delfoi tapınağının kapısındaki "kendini bil" ifadesini sıkça tekrarladığı belirtilmektedir. Bkz. Karl Vorlander, *Felsefe Tarihi*, çev: Mehmed İzzet, Orhan Saadettin, İstanbul 2004, s.91.

İnsanın dikey yolculuğu ise, insani varoluşunun temel amacı olan, akıl ve irade ile kendisine verilmiş olan özgürlüğünün ve buna bağlı olarak sahip olduğu sorumluluğun gereğince davranmaktır. Bu dikey yolculukta her sözün ve eylemin bir değeri vardır ve bu değer insanı bulunduğu noktadan ya daha yukarıya çıkarır, ya da daha aşağıya düşürür. Bazı ilkçağ filozofları (Sokrates, Aristo gibi), özellikle İslam düşünürleri açısından, insan doğuştan/fitrat olarak bu dikey yolculuğuna sıfır noktasından başlar. Çünkü fitrat, özü itibariyle iyidir ve başlangıçta insan iyi bir konuma sahiptir. Hayat boyunca özgür iradesi ile ortaya koyduğu söz ve davranışlar sayesinde dikey yolculuğunu devam ettirir. İrade sahibi/özgür bir varlık olan insandan beklenen, bu dikey yolculuğunu, erdemli bir hayat yaşamak suretiyle kemale erdirmektir. Bir hakikat arayışı olarak felsefe, insana bu yolculuğunda olumlu katkıda bulunmaya hizmet eder.

Bilgi nasıl başladı? Kavramlar nasıl oluştu?

Felsefe, kavram oluşturmaya içeren ve fikir sistemini kavramlarla oluşturan bir disiplindir. Filozof, hakikat arayışında ortaya koyduğu fikri çabasını kavramlar üreterek sistemleştiren kişidir. Bu anlamda kavram, düşünmenin bir semeresidir. Burada en temel soru şudur:

Herhangi bir şeyi bilmeye ve bilgiyi kelimelerle/kavramlarla ifade etmeye başlamak nasıl mümkün olmuştur? İnsanî bilginin nasıl başladığı, kelime ve kavramlara dönüşerek birikim sağladığı sorusunu, evrimci/bilimsel yaklaşımlar ekseninde birtakım varsayımlara dayalı olarak açıklama girişimleri olmuştur. Ancak bunların hiçbiri, soyut/metafizik kavramları da içeren insani düşünce birikimini açıklama konusunda tatminkâr değildir. Çünkü insanın kendiliğinden kelime ve kavram üretmeye başlaması mümkün görülmemektedir.

Felsefenin de temel disiplinlerinden biri olan epistemoloji içinde bu konu "bilginin kaynağı nedir?" sorusu ekseninde önemli bir problem olarak tartışılmıştır. Bu konu ile ilgili olarak, 19. yüzyıl filozoflarından Kierkegaard (1813-1855), bilginin nasıl başladığı sorusuna, felsefe tarihindeki değerlendirmeleri de dikkate alarak iki yönlü cevap vermeyi denemiştir:

Bunlardan biri Sokrates tarafından öne sürülen, bilginin aslında, önceden *bilgisine sahip olduğumuz şeyi hatırlamak olduğudur*. Ona göre göre hakikat bizim içimizde saklıdır. Yalnızca onu doğru yöntemlerle açığa çıkarmamız gerekir. Sokrates'in *Maiotik Yöntem* (doğurtma yöntemi)

olarak nitelediği içimizdeki hakikatin açığa çıkarılması faaliyeti, herkesin kendi başına başarabileceği bir şey değildir. Sokrates, kendisinin bu yetkinliği Delfoi mabedindeki bilgilerinden manevi bir yetkinlik olarak adlandırdığını belirtir. Bu anlayışa göre bütün eğitim ve bilgilenme faaliyeti, aslında içimizde saklı olan hakikatin hatırlanmasından ibarettir.⁸

Bunun karşısında yer alan ikinci tez, insanın hakikate yabancı olduğu, hakikatin insan aklıyla kavranmasının mümkün olmadığınıdır. Bu tezin doğruluğu kabul edildiğinde iki seçenektan birini benimsemek kaçınılmaz hale gelir. Ya insanın hakikate ulaşma çabalarının bütünüyle anlamsız ve boş çabalar olduğunu kabul etmek gerekir ki Sofistler, Septikler Agnostikler vb. genel anlamda bu fikirdedirler. Ya da hakikatin, insanın anlayacağı şekilde kelime ve kavramlara dönüştürebilme yetkinliğine sahip bir öğretici tarafından insana sunulması gerekir. Fakat böyle bir öğretici insandan daha fazlası olmak durumunda olacaktır. O, bizi yalnızca görünüşü ya da olağanüstü gücü ile değil, aynı zamanda üstün insani nitelikleri ve öğretisi yoluyla da etkileyen bir insan formunda gelmek zorunda olacaktır. Kierkegaard bu yaklaşımdan hareketle insan olarak görünen Tanrı formunda bir vahyin (İsa/Mesih-Tanrının kelimesi) zorunluluğunu çıkarır. Fakat Kierkegaard bu yaklaşım biçiminin ve ulaşılan sonucun doğru olup olmadığı hakkında tartışmak istemez. İnsanları Sokratik akılcılık üzerine kurulu felsefe ile vahye dayanan hakikat inancı arasında seçim yapmakla baş başa bırakır.⁹

Görüldüğü gibi bilginin nasıl başladığı konusundaki bu iki tez de insanüstü bir kaynağa atıf yaparak, manevi bir yetkinlik ve/veya ilahi/nebevi öğretiyeye dayanan bir başlangıç noktasına işaret eder.

Felsefi düşünce içinde önemli bir kabul olarak gelişen *philosophia perennis* (ezeli hikmet/hakikat) fikri, Antik Yunan felsefesinde, özellikle de İslam felsefe geleneğinde önemli ölçüde kabul görmüş, Müslüman filozoflar, kendilerinden önceki bilgi birikimine/felsefeye, “Mümin’in yitirmiş malı” gözüyle bakarak büyük bir değer yüklemişlerdir.¹⁰

⁸ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, İstanbul 1949, s.38.

⁹ Alasdair MacIntyre, *Varoluşçuluk*, İstanbul 2001, s.12 vd.

¹⁰ Bu konuyla ilgili İslam Felsefe geleneği içinde müstakil çalışmalar da yapılmıştır. Mesela İbn Miskeveyh’in *el-Hikmetü'l-Halide* adlı eseri, ezeli hikmet/hakikat kavramının ilahi/nebevi kaynaktan (Allah tarafından Hz.Adem’e verilerek) beslenerek bütün insanlığa yayıldığı düşüncesini temellendirir. Günümüzde de bu fikrin Seyyid Hüseyin Nasr, Fritsof Shoun gibi temsilcileri bulunmaktadır.

Hakikat Arayışı Ve Felsefe

Elimizdeki ilk felsefe metinlerinin Antikçağ Yunan felsefesine ait metinler olduğu bilinmektedir. Söz konusu bu metinlerden anladığımız kadarıyla ilkçağ filozofları, hakikatin tekliği ve değişmezliği düşüncesinden hareketle varlığa ilişkin sordukları ilk soru '*evrenin ana maddesi nedir?*' sorusu olmuştur. Bu sorgulama daha bilindir biçimiyle *arkhe* problemidir. Varlığın değişmez özünün ne olduğu sorusunun cevabını bulmak, aynı zamanda hakikatin bilgisine/episteme'ye de sahip olmak demektir.

İlkçağ Yunan felsefesini sistemleştiren ve zirve noktasına taşıyan Aristoteles de, felsefenin ana sorunu olarak görünüşlerin arkasında değişmeden kalanın ne olduğuna ilişkin *varlık* problemiyle ilgilenmiş, varlığı "İlk felsefe/Metafizik/Ontoloji'nin temel konusu yapmıştır.

Aristoteles'in ilk felsefe olarak nitelediği metafizik; İlk prensip ve temel nedenlerin bilgisi, varolan olarak varlık hakkındaki bilgi, yetkin öz, ilk töz ve evrenin hareket etmeyen hareket ettiricisi hakkındaki bilgi (teoloji) olmak üzere üç yönlü bilme çabası içermektedir.¹¹ Görüldüğü gibi bu bilme çabalarının hepsi varlığa/öze, ilk ilke ve/veya Tanrı'ya ait bilgiye ulaşma amacını taşıyordu.

Ortaçağ felsefesi içinde hem İslam düşüncesinde, hem de Hıristiyan düşüncesinde metafizik, bilimlerde en saygın konumda görülmüş ve en üstün değere sahip olmuştur. Ne var ki Yeniçağ'da bilgi kuramının varlık kuramının önüne geçmesi ve deneysel bilimin gelişmesiyle önemini kaybetmiş ve geri planda kalmıştır. Ancak metafizik problemler var olmaya ve filozofların zihnini meşgul etmeye devam etmiştir.

İlk ve Ortaçağlardaki Felsefenin Hakikat Arayışı Açısından Ortak Özellikleri

Yukarıda genel anlamda özelliklerini ortaya konulan ilk ve ortaçağlarda varolan felsefenin hakikat arayışı olarak başlıca ortak özellikleri sıralanacaktır. Ayrıca Yeniçağ'dan itibaren gelişen felsefe hareketinde ortaya çıkan değişim ele alınacaktır.

1. İlk ve Ortaçağ filozofları, varlığı bütün olarak ele alarak anlamlandırmaya ve kavramlarla ifade etmeye çalışmışlardır.

¹¹ Aristoteles, *Metafizik*, çev: Ahmet Arslan, İstanbul 1996, s.68 vd.

2. Varlığın değişen görünümü arkasındaki değişmeyen özü keşfetmeye ve böylece değişmeyen hakikatin bilgisine ulaşmaya çalışmışlardır. Bu konuda Ortaçağ Hristiyan Filozoflarını, dogmatik temelde teolojik bir düşünce yapısına sahip olmaları sebebiyle, hariç tutabiliriz.¹²

3. Filozofların büyük çoğunluğu evrende varolan her şeyin bir amacının bulunduğunu kabul etmişler ve bütüncül/organik bir evren tasavvuruna sahip olmuşlardır.

4. Evrenin varoluşunda ve mevcut düzenin (kozmos) meydana gelişinde yüce bir kudretin/Tanrının varlığını kabul etmişlerdir.

5. İnsan aklının hakikate ulaşma imkânını savunmuşlar, fakat hakikat arayışlarını, aklın, aşkın/Tanrısal olanla irtibatını kurarak yapmaya çalışmışlardır.

6. Özellikle İslam felsefe geleneğinde ve Ortaçağ Batı felsefesinde Tanrı merkezli bir varlık tasavvuru geliştirilmiş ve insanın varlık içindeki konumu da buna göre belirlenmiştir.

7. Genel olarak İslam felsefe geleneği içinde Tanrı- Evren-İnsan arasında sağlam ve tutarlı bir denge kurulmuş, bu anlayış ekseninde kurulan ve üç kıtaya yayılan İslam Medeniyeti, Ortaçağ Batı düşüncesini de etkilemiştir.

Felsefede Büyük Kırılma: Epistemolojinin Ontolojiyi Belirlemesi

Rönesans sonrası Batı'da yaşanan büyük kırılma ya da zihniyet dönüşümünün felsefe açısından en önemli özelliği bilincin varlığı belirlemede yetkin kılınmasıdır.

Yeniçağ felsefesinde ortaya çıkan bu dönüşümün Descartes'le birlikte sistemleştiği, böylece ontolojinin arka plana itilip epistemolojinin ön plana çıkarıldığı ve bu değişimin en önemli göstergesinin de filozofla özdeşleşen "Cogito ergo sum" (düşünmüyorum o halde varım) ifadesinde sembolize edildiği görülür.¹³

¹² Prof Dr. A. M. Goichon, Ortaçağ Hristiyan filozoflarının daha ziyade Teolog olarak nitelenebileceklerini belirtmektedir. (Bak. İbn Sina Felsefesi ve Ortaçağ Avrupasındaki Etkileri, çev. İsmail Yakıt, İstanbul-1986, s.125)

¹³ Karl Vorlander, *Felsefe Tarihi*, çev: Mehmed İzzet, Orhan Saadettin, İstanbul 2004, s.379.

Devam eden süreçte asıl dönüşüm, “Aydınlanma Çağı”nın ünlü filozofu Kant (1724-1804) tarafından geliştirilen ve “Epistemolojide Kopernik Devrimi” olarak nitelenen, kendisinden önceki felsefi paradigmayı tersyüz eden *epistemolojik kuram*’dır. Kant’a kadar felsefe etkinliği içinde bilgi; gerek deneyciler, gerek akılcılar tarafından, nesnenin kendini özneye açması, bilginin de öznenin nesneden etkilenmesi sonucu elde edilen bir kazanım olarak kabul ediliyordu. Kant, özne ile nesne arasındaki bu ilişkiyi tam tersine çevirerek, aslında nesnenin öznenin etkilendiğini, öznenin nesneyle ilgili düşünce ve deneyiminin nesneye nitelik kazandırdığını kabul etmek gerektiğini öne sürdü.¹⁴

Kant, söz konusu felsefesini oluştururken, kendisinden önceki akılcı ve deneyci filozoflar arasındaki çatışmayı gidermeyi amaçlamış; o nedenle bilgiye ulaşmada tek başına duyarların veya aklın yeterli olamayacağını öne sürmüştür. Bilginin duyarlarla başlayan ve akılla devam eden bir kazanım olduğunu, insanın ancak bu iki yetkinlik ile bilgiye sahip olabileceğini belirten Kant, bilgi elde etmede bu iki unsurunun gerekliliğini eleştirel olarak şöyle ifade etmiştir: “Görüsüz kavramlar boş (Rasyonalizm eleştirisi), kavramsız idrakler kördür (Empirizm eleştirisi).¹⁵

Kant’ın bilgi anlayışına göre biz, fizik dünyada determinist bir ilişkiler ağından başka bir şey bulamayız. Daima bir şeyden sonra başka bir şey meydana geldiği gibi, onu da başka bir şey meydana getirir; ancak zaman boyutu içinde bir ilk nedene asla ulaşamaz ve neden-sonuç dizisini bir bütün olarak kavrayamayız. Böylece ilk neden hakkındaki düşünceler (Metafizik), deney yoluyla gösterilemediğinden boş düşünceler olmaktan kurtulamazlar. Dolayısıyla Kant’a göre, fizik dünyanın dışında kalan varlıkları düşünsük ve bu tür varlıkların bulunduğu inansak da duyarlar dünyası ile yetinmek zorundayız. Bu durumda metafizik alan bizim için bilinemez (numen), dolayısıyla anlam veremediğimiz bir alandır.¹⁶

Bu durumda inancın oluşmasını sağlayan ve teorik bakımdan nesnel olmayan etkenler, deneysel olarak test edilip doğrulanamayacakları için başkalarına da aktarılamazlar. Yine Kant’a göre Tanrı’nın varlığı nesnel olarak kanıtlanamadığından, hiç kimse Tanrı’nın varlığı ve ahiret hayatı

¹⁴ G.Skirbekk-N.Gilje, *Felsefe Tarihi*, çev:Emrah Akbaş, Şule Mutlu, İstanbul 2006, s.354.

¹⁵ H. Heimsoeth, *Kant’ın Felsefesi*, çev: Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul 2014, s.77.

¹⁶ H. Heimsoeth, *age*, s.93.

hakkında bilgi sahibi olduğunu ileri süremez. Tanrı'nın varlığı *neyi bilebilirim?* gibi bir soruyla değil; *ne ümit edebilirim?* sorusuyla ilgilidir.

Descartes, modern bilimsel düşünceyi mümkün kılan sistematik yolu (mekanizm) açmış, Kant da bilim, ahlak ve sanatın dayandığı üç tip yargının ayırmalarını netleştirerek modern felsefenin çerçevesini ortaya koymuştur.¹⁷ Böylece *özne/ben* merkezci düşünce egemenliğinin pekiştirilmesi sağlanmıştır. Acaba bu düşüncenin ben'i (insanı) anlamak için elverişli yollar bulduğu söylenebilir mi? Buna olumlu yanıt vermek oldukça zor görünmektedir. Çünkü insanı onlarca uzmanlık alanına bölerek farklı bilim dalları altında inceleme konusu yapan modern bilimsel düşünce içinde, *insan nedir?* sorusuna, kapsamlı olarak cevap verecek bir muhatap bulunamamaktadır.

Modern Batı felsefesi, ilk aşamada bilen özne ile bilinen nesneyi birbirinden ayırarak kesin bir ilke getirmek istemiştir. Sonra Galileo'nin; dünya kitabının matematik dille yazıldığını belirtmesi¹⁸ anlayışını ve matematikle ifade edilemeyen bilinebilir olamaz düşüncesini bütünleştirmiştir. Bu anlayış doğrultusunda evrenin fizik yasalarını matematikle ifade etmeye ve bu şekilde sembolik bir dil ve yöntem geliştirmeye çalışmıştır. Böylece nesnelere biçim verebileceğini görmüş, fakat özneyi, ben'i matematikle ifade etmeyi başaramamıştır. La Mettrie'nin *Makine İnsan* kitabını yazması da, insanın mekanik düşünce kalıpları içinde sınırlı tutulmasına yetmemiştir.¹⁹ Fakat, modern dünyada insanın varlık içindeki yerini, konumunu, anlamını ve değerini unutmamasıyla birlikte giderek özünü kaybedip robotlaşması kaçınılmaz hale gelmiştir.

İnsan nasıl makineleşir ya da makineleşti?

“Eğer bilgi ile düşünce yollarını tümünden ayıracak olursa, kendi yaptığımız makineler kadar bile değeri olmayan aciz köleler, kendini teknik olarak mümkün her marifetli zimbirtinin insafına terk etmiş idrak ve düşünce yoksunu yaratıklar haline gelebiliriz.”²⁰

Modern düşüncenin ve modern dünyanın inşasında belirleyici olan bilim, bilgi ile düşünce arasındaki bağı koparan ve hiçbir surette gerisin

¹⁷ Bryan Magee, *Büyük Filozoflar, Paradigma*, 2000, s.69 vd. ve.173vd.

¹⁸ Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefe*, İstanbul 1979, s.46.

¹⁹ Hilmi Ziya Ülken, *Genel Felsefe Derstleri*, İstanbul 2000, s.131.

²⁰ Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, çev: Bahadır Sina Şener, İstanbul 2011, s.30-31.

geriye söze tahvil edilemeyecek olan matematik sembollerden oluşan bir dil'i benimsemiştir.

On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca bilgi ve bilinebilir realite konusundaki üç varsayım, modern düşünce ve bilince gittikçe ege-men hale gelmiştir.²¹

Bunlardan ilki modern bilincin karakteristik biçimi olan 'seyreden şuur'dur. Nesnelci bilme anlayışı olarak da tanımlanabilen bu varsayım, özne ile nesne arasındaki Kartezyen ayırımdan türetilmiştir. Bu görüş, öğrenenin, akıldan bağımsız nesnelere dünyasına yalnızca yukarıdan bakan modern bilincin karakteristik biçimi olan 'seyreden şuur'dur. Bu varsayıma göre; eğer bir şeyi gerçekten bilmek istiyorsak, kendimizi mümkün olduğu kadar ondan uzaklaştırmalı ve onu yalnızca seyrederek tanımlamalıyız.

Modernitenin ikinci varsayımı epistemolojik varsayımdır ki, buna göre biz ancak mevcut fiziksel duyularımız aracılığıyla verileni ve duyusal deneyim yoluyla alınanı bilebiliriz.

Modernitenin üçüncü varsayımı ise metafizik varsayımdır. Buna göre gerçeklik niceldir ve fiziksel neden-sonuç ilişkisi bağlamında yani *mekanik* bir ilişki olarak anlaşılabilir.

Aydınlanma Felsefesinin yapay sloganı: *Tarihsel İlerlemecilik*

Modern bilimsel düşünce, varlığın değişim yasalarına tabi olduğunu, hakikatin birikimsel olduğunu ve ilerlemenin yeni hakikatlerin bulunmasıyla gerçekleştirildiğini savunarak tarihsel ilerlemecilik fikrini ortaya attı.

Mekanik başarıların, eski kültürlerde eşine rastlanmayan tek boyutlu/maddi bir "ilerleme" düşüncesine yol açması, dinî ve metafizik doktrinlerin insanlığın geri dönemlerinde ortaya atılmış ve modern bilime göre açıkça ikellik gösteren fikirler olarak görülmesiyle birleşince Pozitivizm ortaya çıkmıştır. En kaba haliyle ve tamamen evrimci anlayışı yansıtacak şekilde, August Comte'un teolojik-metafizik-pozitif devirler olarak formüle ettiği bu "ilerleme" sürecinin entelektüeller tarafından yaygın şekilde kabul ve tasdik edilmesiyle pozitivizm insanlığın en ileri felsefi düzeyi olarak kabul edilmiştir.

²¹ Douglas Sloan, "Bilgi Kapılarını Açmak", *Değerler Eğitimi Dergisi*, c.1, sy.4, ss.157-172

Modern Batı düşüncesinin hayatı parçalayıp, tasnif ederek yeniden düzenlemesiyle paralel olarak ortaya atılan tarihsel ilerlemecilik fikri, insanların, üretim, tüketim ve eğlence gibi faaliyetleri üzerinden belirlediği parametrelerle desteklenen istatistiksel verilerle ortaya konuldu. Genellikle rakamsal olarak ifade edilen bu veriler, yaşam kalitesini ve insan hayatının birçok yönünü de niceliksel olarak açıklayan rakamlarla değerlendirilerek sunuldu.

Aydınlanma ülkelerini desteklemek amacıyla ideolojik bir söylem olarak ortaya atılan *ilerleme* düşüncesine ilk ciddi eleştiriyi getirenlerin başında Jean Jacques Rousseau (1712-1778) gelmektedir. Hakikatin ölçücünün insan aklına indirildiği ve akıl yoluyla her türlü sorunun çözüleceğine olan inancın tavan yaptığı dönemde Fransa’da, Diderot gibi birçok çağdaşı, aklın ışığının (leslumiers) her yeri sardığını ve felsefenin büyük adımlarla ilerlediğini dile getirirlerken Rousseau, “bu ışıkların tahripkâr bir yangının habercisi” olduğunu söylemekten çekinmemiş ve bu yüzden “Aydınlanma haini” ithamına maruz kalmıştı.²² *Aydınlanma* ve *İlerleme* düşüncesine karşı daha ağır eleştirilerin 20. yüzyılda da birçok filozof tarafından yapıldığı bilinmektedir. Bunlar arasında, özellikle insan bilimleri ve felsefe ile ilgili olarak mukayeseli bir değerlendirme yapan Alasdair MacIntyre’ın şu çarpıcı eleştirisi dikkat çekicidir: “onsekiz ve ondokuzuncu yüzyıllar, aslında bizim ve onların (Diderot, A. Comte, Condorcet, vb.) düşündüğü gibi bir Aydınlanma değil, sosyal bilimler açısından kendine özgü, apayrı bir *karanlık dönemdir*.”²³

Modern dönemde felsefe, hakikate tanık/şâhid olma çabasından hakikate sahip/hâkim olma çabasına dönüşmüştür.

Hakikatin ölçüsünün insan aklına bağlandığı, insan aklının ve bilgi kapasitesinin de duyum alanına (fenomen) hapsedildiği modern felsefe, sonraki süreçte Pozitivizm, Materyalizm, Darwinizm, Egzistansiyalizm, Nasyonalizm vb. bir çok bilimsel/felsefi sığ ideoloji üretti. Bu ideolojik sığ felsefelerin hepsi de tek dünyalı bir düşünce temeline dayandığından, hakikate ulaşmak, hakikatin şahidi olmak gibi bir çaba peşinde olamadı. Çünkü bilimsel çabaların en önemli amacı evrende olup biten gerçekliğe tanıklık etmek değil, olaylara hâkim olmak, yön vermek ve güç kazanmaktır.

²² Leo Damrosh, *Jean Jacques Rousseau*, İş Bankası Yay. İstanbul 2011, s.218.

²³ Alasdair MacIntyre, *Erdem Peşinde*, çev: Muttalip Özcan, İstanbul 2001, s.142.

Artık hakikat insanın bilincinin bir ürünü olan ve zaman içinde değişim takip edilerek sürekli yenilenerek üretilen bir bilgidir. “Değişmeyen tek şeyin değişim” olduğunu ilan ederek değişimi ontolojik anlayışının merkezine yerleştiren modern felsefe, varlığın değişmez özünün bilgisi olan hakikatin tekliği ve değişmezliğini öngören anlayışı da reddetmek zorunda kalmıştır.

Hakikatin Değişmezliği Ve Tekliğinden

Hakikatin Çokluğu Fikrine

Modern bilimsel düşünceye karşı, ontolojik/epistemolojik monizmlerin reddi ekseninde gelişen post-modern eleştirel söylem, tam bir epistemolojik çoğulculuk savunusuna dönüşmüştür. Bilime tekil evrensel-nesnel doğrulara ulaşmanın yegâne geçerli yöntemi statüsü tanınmaz. Doğrular tekil değil, çoğuldur. Doğrular kadar bilgi edinme, doğru üretme yöntemleri de çoğul bir karakter taşır. Feyerabend’in güçlü bir şekilde vurguladığı gibi her yöntemle bilgi edinmek mümkündür ve bilgi edinmenin/üretmenin tekil, yegâne geçerli yönteminden söz edilemez.

Bilimin yegâne geçerli yöntem olma statüsü reddedilince, modern bilimci söylemin bilime yüklediği işlev de anlamını yitirmektedir. Bilim artık kendisinden medet umulan, en doğruyu söylediğine inanılan, kurtarıcı potansiyele sahip, yegâne yol gösterici bilgi etkinliği olmaktan çıkmaktadır. Bilimin doğasında, onu, diğer düşünce/bilgilerden ayrıcalıklı yapan bir özellik yoktur. Bilim, yararlı/zararlı işlev ve sonuçlarıyla çok sayıda ideolojiden yalnızca biridir ve böyle ele alınmalıdır.²⁴

Sonuç

Sonuç itibarıyla Modern Batı düşüncesi, ide/öznenin ontolojiyi belirlediği bir dünya tasavvuru geliştirdi. Bunun tabii sonucu olarak da bilgi/bilim üretmede öncü rolünde olan Batı dünyası, hakikatin de belirleyicisi oldu.

Bilgi çağında yaşadığımızı ilan eden ve bilginin (bilimin) gücünü hayatın tüm alanlarında yaygınlaştırarak bir yandan büyük maddi kazanımlar sağlayan Batı uygarlığı, diğer yandan da insanların zihinlerini sürekli

²⁴ Paul Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, çev:Ahmet Kardam, İstanbul 1997, 19-20.

bilgi bombardımanına tabi tutarak büyük bir bilgi kirliliğine yol açmakta ve bu durum hakikat fikrini de tahrip etmektedir.

Modern düşüncenin ürünü olan bütün ideolojiler kendilerini doğrulamanın ve haklı kılmanın en önemli gerekçesini antitezlerinde bulurlar. İnsanlara empoze edilmeye çalışılan ve doğruluk iddiası taşıyan bütün fikirler, karşıt tezlerini de üreterek adeta birbirlerinden beslenirler. Sözgelimi Kapitalist ideoloji, Marksist ideolojiden beslenir ve onun söylemleriyle ayakta durur. Aynı şekilde Marksist ideolojinin var olabilmesi için de, Kapitalist bir toplum yapısının varlığı zorunludur.

İnsanlığın ortak kazanımı olan ve ortak yararına kullanılan bilgi, modern eğitim sistemi içinde, adeta, insanların birbirlerini sömürmelerine, ezmelerine ve yok etmelerine hizmet eden güce dönüşmüştür.

Modern Batı uygarlığının egemenliği altındaki günümüz dünyasında en büyük tahribat insanlığın bütüncül bir ontoloji fikrinden mahrum olmasıdır. İnsan, varlık içindeki yerini, konumunu, işlevini, görevini haklarını ve sınırlarını tam olarak bilmeden, kendine nasıl barış ve huzur içinde yaşayabileceği bir dünya kurabilir?

Varlığın parçalara ayrılarak yüzlerce uzmanlık alanına bölündüğü, laboratuvar ortamında üretilen ve rakamlarla sembolize edilen bilginin teknolojiye, dolayısıyla güce dönüştürüldüğü bir dünyada artık insanlar arasında bilgi paylaşımında ve iletişimde en önemli araç olan sözün gücü ve işlevi de kalmamıştır.

İnsanlar neyi yapar ya da bilir veya tecrübe ederlerse etsinler, onları, yalnızca haklarında söz edebildikleri ölçüde anlamlı kılabilirler. Tekil insanlar için sözün ötesinde de hakikatler olabilir. Ancak çoğul halde bulunan ve ortak bir dünya hayatını paylaşan insanlar için her bir şey, bu hayatı paylaşan insanlar arasındaki anlam ile varlık ve değer kazanır.

Hakikat arayışı içinde olmanın göstergeleri olan samimiyet, ihlas, erdemli olma gibi insani nitelikler modern insanın değerlendirme ölçütü olmaktan çıkarılmıştır. Çağımızda egemen olan felsefeler ideolojik temelde gelişmiş olan ve varlığı tanımaya değil tanımlamaya hedef alan fikir akımlarıdır. Hakikat bir fikir akımı olarak nitelenemez; varlığı parçalayan, indirgeyici ideolojiler ve doktrinler yoluyla da hakikate ulaşmak mümkün değildir.

Informative Abstract

On The Role Of Philosophy In Human Truth-Seeking

In this article, the positive or negative impact/contribution of the philosophy to the humanity, that developed as an effort to make sense of the fundamental questions about human itself and the world, has been discussed. In this context, the first and Medieval philosophers have tried to make sense the presence as a whole and express by the concept. They explore the unchanging essence behind the changing views of the assets and so they tried to reach the information of unchanging truth.

The majority of the first philosophers has accepted that there is a purpose for everything that exists in the universe, and has had the imagination of holistic / organic universe. They have accepted the existence of a supreme power / the existence of God in the universe and the existing order (cosmos) and have the opportunity of the human mind to the real truth. But in human truth-seeking, they have tired to establish the relationship of the mind with transcendental/divine thing.

This transformation that emerged in the New Age philosophy has been systematized by Descartes, thus, the ontology has pushed into the background and the epistemology has brought to the forefront.

Modern scientific thought has put forward the idea of historical progressivism by defending that presence depends the laws of change, and the truth is cumulative and progress is performed by the discovery of new truths.

In the next process, the modern philosophy in which truth is connected to the measure of the human mind, the human mind and information capacity confined to the sense of space, has produced the positivism, materialism, Darwinism, Existentialism, nationalism and so on. a scientific / philosophical shallow ideology

The thoughts that developed by the founder philosophies of modern world on the basis of ideological foundations, have destroyed the God-universe-human balance and have devastated the possibility of reaching truth by creating the confusion.

Kaynakça

- Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, İstanbul-1949
- Aristoteles, *Metafizik*, (çev: Ahmet Arslan), İstanbul-1996
- A. M. Goichon, *İbn Sina Felsefesi ve Ortaçağ Avrupasındaki Etkileri*, çev. İsmail Yakıt, İstanbul-1986
- G.Skirbekk-N.Gilje, *Felsefe Tarihi*, (Çev:Emrah Akbaş-Şule Mutlu), İstanbul-2006
- Karl Vorlander, *Felsefe Tarihi*, (çev:Mehmed İzzet-Orhan Saadettin), İstanbul-2004
- Paul Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, (çev:Ahmet Kardam), İstanbul-1997
- Alasdair Maclyntre, *Varoluşçuluk*, İstanbul-2001
- Alasdair Maclyntre, *Erdem Peşinde*, (çev: Muttalip Özcan), İstanbul-2001
- Leo Damrosch, *Jean Jacques Rousseau*, İş Bankası Yay. İstanbul-2011
- Hannah Arendt, *İnsanlık Durumu*, (çev: Bahadır Sina Şener), İstanbul 2011
- Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefe*, İstanbul-1979
- Bryan Magee, *Büyük Filozoflar*, Paradigma- 2000
- Douglas Sloan, *Bilgi Kapılarını Açmak*, Değerler Eğitimi Dergisi, c.I, sy.4
- Hilmi Ziya Ülken, *Genel Felsefe Dersleri*, İstanbul-2000
- H. Heimsoeth, *Kant'ın Felsefesi*, (çev: Takiyettin Mengüşoğlu) İstanbul-2014
- İlhan Kutluer, *İlim ve Hikmetin Aydınlığında*, İstanbul-2001
- Kindi, *İlk Felsefe Üzerine*, Mahmut Kaya, Kindi Felsefi Risaleler, İstanbul-2002
- Mahmut Kaya, *İslam Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul-1983
- Ömer Mahir Alper, *Felsefenin Doğası*, İstanbul-2012.